

Voortgangsrapportage Afsprakenkader Glastuinbouw

Peter Voskuil
Jos Boomaerts
Jan van Vliet

landbouw, natuur en
voedselkwaliteit

© 2004 Expertisecentrum LNV, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Rapport EC-LNV nr. 2004/308
Ede, 2004

Teksten mogen alleen worden overgenomen met bronvermelding.

Deze uitgave kan schriftelijk of per e-mail worden besteld bij het Expertisecentrum LNV onder vermelding van code 2004/308 en het aantal exemplaren.

Oplage 100 exemplaren

Samenstelling Peter Voskuil, Jos Boomaerts en Jan van Vliet

Druk Ministerie van LNV, directie IFA/Bedrijfsuitgeverij

Productie Expertisecentrum LNV
Bedrijfsvoering/Vormgeving en Presentatie
Bezoekadres : Horapark, Bennekomseweg 41
Postadres : Postbus 482, 6710 BL Ede
Telefoon : 0318 822500
Fax : 0318 822550
E-mail : Balie@minlnv.nl

Voorwoord

Op 6 januari 2000 tekenden de minister van LNV en de voorzitter van de vakgroep Glastuinbouw van LTO Nederland het Bestuurlijk afsprakenkader herstructurering glastuinbouw. Op 7 februari 2000 stuurde de minister van LNV dit afsprakenkader mede namens de minister van VROM aan de Kamer.

LNV en LTO werken inmiddels al enkele jaren gezamenlijk aan de uitvoering van het afsprakenkader. De directie Landbouw van het ministerie van LNV en LTO Nederland hebben het Expertisecentrum LNV gevraagd om te inventariseren in hoeverre de gemaakte afspraken zijn nagekomen. Deze publicatie bevat het resultaat daarvan.

Ir. H. de Wilde
Waarnemend Directeur Expertisecentrum LNV

Inhoudsopgave

1	Inleiding	7
2	Samenvatting en conclusie	9
2.1	Vorbereiding en inrichting van 10 projectvestigingslocaties voor de glastuinbouw	9
2.2	Regeling structuurverbetering glastuinbouw	10
2.3	Stallingsbedrijf	10
2.4	Glastuinbouw en milieu	10
2.5	Conclusie	11
3	Gedetailleerd resultaat van de inventarisatie	13
3.1	Vorbereiding en inrichting van projectvestigings-locaties	13
3.2	Regeling structuurverbetering glastuinbouw	20
3.3	Stallingsbedrijf	21
3.4	Glastuinbouw en Milieu	22
4	Gebruikte bronnen	23
	Bijlage 1. Historisch kader van het Bestuurlijk afsprakenkader	25

1 Inleiding

Op 6 januari 2000 ondertekenden de minister van LNV en de voorzitter van de vakgroep Glastuinbouw van LTO Nederland het Bestuurlijk afsprakenkader herstructurering glastuinbouw. Op 7 februari 2000 stuurde de minister van LNV dit afsprakenkader mede namens de minister van VROM aan de Kamer.

LNV en LTO werken inmiddels al enkele jaren gezamenlijk aan de uitvoering van het afsprakenkader. De directie Landbouw van het ministerie van LNV en LTO Nederland hebben het Expertisecentrum LNV gevraagd om te inventariseren in hoeverre de gemaakte afspraken zijn nagekomen. Deze publicatie bevat het resultaat daarvan.

Hoofdstuk 2 bevat een korte samenvatting van de inventarisatie en de conclusies. Hoofdstuk 3 bevat per afspraak de meer gedetailleerde weergave van de wijze waarop LNV en LTO Nederland de afzonderlijke afspraken zijn nagekomen. In hoofdstuk 4 zijn de gebruikte informatiebronnen en literatuur te vinden.

In bijlage 1 wordt een korte schets gegeven van het historisch kader waarin het afsprakenkader tot stand kwam.

Het Expertisecentrum LNV verzamelde de gegevens in nauwe samenwerking met André Nieuwenhuijse (directie Landbouw van het ministerie van LNV) en Niels Lameijer (LTO Nederland).

2 Samenvatting en conclusie

Het Bestuurlijk afsprakenkader herstructurering glastuinbouw bevat afspraken over 4 onderwerpen:

- 1) Voorbereiding en inrichting van 10 projectvestigingslocaties voor de glastuinbouw.
- 2) Regeling Structuurverbetering Glastuinbouw (RSG).
- 3) Stallingsbedrijf.
- 4) Glastuinbouw en Milieu.

Per onderwerp volgt hieronder een korte beschrijving van de inhoud van de afspraken, en de wijze waarop LNV en LTO Nederland deze ingevuld hebben.

2.1 Voorbereiding en inrichting van 10 projectvestigingslocaties voor de glastuinbouw

De afspraken LNV en LTO zouden zich gezamenlijk inspannen om de ontwikkeling van de 10 glastuinbouwlocaties zo veel mogelijk te bevorderen. Daartoe zouden zij acties ondernemen op bestuurlijk niveau, communicatie naar telers en overheden bevorderen, een procesbegeleider aanstellen, het ruimtelijke ordeningsbeleid aanpassen en LNV zou bepaalde subsidieregelingen instellen of aanpassen.

Invulling LNV en LTO hebben:

- Diverse acties ondernomen op bestuurlijk niveau, met name gericht op provincies en gemeenten.
- Eén jaar een communicatieproject uitgevoerd (door LNV gesubsidieerd).
- Een procesbegeleider aangesteld (dhr. Bukman), die tal van gesprekken op bestuurlijk niveau heeft gevoerd met provincies en gemeenten. Dit om de planologische realisatie en de inrichting van de 10 locaties te bevorderen.

De afspraken over aanpassing van het ruimtelijke ordeningsbeleid kregen vorm in de nota "Ruimte maken, ruimte delen" uit januari 2001. Deze bevatte een aantal maatregelen om via het ruimtelijke ordeningsbeleid de ontwikkeling van de 10 glastuinbouwlocaties te bevorderen. O.a. werden de 10 locaties expliciet benoemd als vestigingslocaties voor de glastuinbouw. De ontwikkeling van andere projectlocaties werd in principe niet toegestaan. Daarnaast zou zgn. verspreid glas zo veel mogelijk op de projectlocaties geconcentreerd moeten worden.

In mei 2004 stelde het Kabinet de Nota Ruimte vast. Voor de glastuinbouw handhaaft deze Nota Ruimte de 10 projectvestigingslocaties (waarbij Nieuwdorp/Reimerswaal vervangen wordt door Terneuzen). Verder beschrijft de Nota Ruimte dat: "Van provincies en gemeenten wordt verwacht dat zij de tien gebieden opnemen in hun ruimtelijke plannen. Mocht er een specifieke behoefte zijn aan ruimte voor de glastuinbouw, die redelijkerwijs niet kan worden geacomodeerd in één van deze tien gebieden, dan kunnen provincies,

bij voorkeur in onderling overleg, aanvullend ook andere gebieden voor dit doel aanwijzen. De ontwikkeling van dergelijke regionale glastuinbouwgebieden moet tevens worden gekoppeld aan een regionale herstructureringsopgave.”

De LNV subsidieregelingen:

- LNV heeft een nieuwe subsidieregeling in het leven geroepen: Stimuleringsregeling inrichting duurzame glastuinbouwgebieden (Stidug). Daarmee is in twee tenders in totaal 51 miljoen euro subsidie toegekend aan zes van de tien glastuinbouwlocaties.
- Over de besteding van de CO₂-gelden zijn nog geen afspraken gemaakt. De discussie daarover loopt inmiddels sinds het jaar 2000.

2.2 Regeling structuurverbetering glastuinbouw

De afspraken LNV en LTO spraken af om:

- Te onderzoeken of het aantrekkelijk was om de Regeling Structuurverbetering Glastuinbouw (RSG) ook voor zgn. andere vormen van ondernemersschap (waaronder clusters van herstructurerende bedrijven) open te stellen.
- Het onderdeel “afbraak” van de RSG te handhaven.

Invulling

- Dat onderzoek heeft plaatsgevonden. Het resultaat daarvan vond zijn weerslag in de nieuwe RSG regeling per 2002. Daarin is nu ook een onderdeel voor clusters van bedrijven opgenomen.
- Conform de afspraken is van 2000 – 2002 het onderdeel “afbraak” binnen de RSG gehandhaafd en jaarlijks opengesteld. Daarvoor was jaarlijks 2,3 miljoen euro begroot. In 2003 was er geen openstelling voor de afbraak.

2.3 Stallingsbedrijf

De afspraken LNV en LTO spraken af om, zo mogelijk, een Stallingsbedrijf op te richten om de herstructurering van de glastuinbouw te ondersteunen. LNV zegde daarvoor maximaal 10 miljoen gulden subsidie toe, onder een aantal voorwaarden.

Invulling

Het Stallingsbedrijf is in 2001 opgericht. LNV heeft 10 miljoen gulden toegezegd als risicodragend kapitaal. LNV is daarmee één van de vier partijen die risicodragend kapitaal verschaffen. Het Stallingsbedrijf ondersteunt de herstructurering van de glastuinbouw door advisering en door aankoop, stalling (maximaal 10 – 15 jaar in eigendom houden) en verkoop van grond op glastuinbouwlocaties.

2.4 Glastuinbouw en milieu

De afspraken LNV en LTO maakten enkele procedurele afspraken over de tussentijdse evaluatie van het Convenant Glastuinbouw en Milieu.

Invulling

In april 2000 kwam de tussentijdse evaluatie van het bestuurlijk convenant glastuinbouw uit. Conform de procedurele afspraken heeft LNV dat samen met andere rijkspartners en andere partijen gezien. Dat leidde tot veranderingen in het convenant. Deze veranderingen zijn vastgelegd in een zgn. Aanvullend Convenant. Dit vormt een

supplement van het Convenant uit 1997. Het bevat zowel aanvullingen als wijzigingen. In 2002 plaatsten de deelnemende partijen hun handtekening onder het Aanvullende Convenant.

2.5 Conclusie

Zowel LNV als LTO Nederland zijn de afspraken in het Bestuurlijk afsprakenkader herstructurering glastuinbouw, op enkele kleine onderdelen na, allemaal nagekomen.

3 Gedetailleerd resultaat van de inventarisatie

In dit hoofdstuk wordt een gedetailleerde inventarisatie gegeven van de afspraken. Daarbij wordt steeds de volgende opzet gehanteerd:

- alle afspraken uit het Bestuurlijk afsprakenkader herstructurering glastuinbouw;
- de onderzoeksvragen voor het Expertisecentrum bij elk van die afspraken;
- de antwoorden op elk van de onderzoeksvragen.

Het Expertisecentrum heeft alle afspraken genummerd (1 tot en met 13). Het Bestuurlijk afsprakenkader bevat echter geen nummering van de afspraken.

Het Bestuurlijk afsprakenkader bevat afspraken tussen LNV en LTO Nederland over 4 onderwerpen:

- 1) Voorbereiding en inrichting van 10 projectvestigingslocaties voor de glastuinbouw.
- 2) Regeling Structuurverbetering Glastuinbouw (RSG).
- 3) Stallingsbedrijf.
- 4) Glastuinbouw en Milieu.

3.1 Voorbereiding en inrichting van projectvestigingslocaties

LNV en LTO spraken af dat zij zich gezamenlijk zouden inzetten voor de realisering van het volgende pakket aan activiteiten:

De bestuurlijke afspraak 1	<ul style="list-style-type: none"> – LNV en LTO zullen zich inspannen om de beoogde locaties gelegen in de Zuidplaspolder, Moerdijkse Hoek en in Zeeland in voortvarende samenwerking met de betrokken provincies en gemeenten planologisch te ontwikkelen als hoogwaardige projectlocaties. – De betreffende provincies is / zal indringend worden verzocht om medewerking aan realisatie van de beoogde locaties.
Onderzoeksvraag voor EC	<ul style="list-style-type: none"> – Welke inspanningen hebben LNV en LTO geleverd om Zuidplaspolder, Moerdijkse Hoek en locatie in Zeeland te ontwikkelen? – Hebben LNV en LTO de betreffende provincies indringend om medewerking verzocht? Zo ja, hoe? <p>Onderstaande opsommingen tonen een aantal van de acties van LNV, LTO en de procesbegeleider Bukman. Het is echter geen 100% volledige opsomming.</p> <p>Acties LNV:</p> <ul style="list-style-type: none"> - 17-4-2000: minister van LNV verleent aan Shell garantie van 272.000 euro op plaatsen warmteaftap t.b.v. glastuinbouwgebied Moerdijkse Hoek.

	<ul style="list-style-type: none"> - Gesprek van minister van LNV (Brinkhorst) met CdK Franssen d.d. 28-8-2000. - Brief 11-12-2000 van minister van LNV aan provincie Zuid-Holland met verzoek aan te geven op welke wijze de provincie aan de herstructurering bijdraagt. Het gaat om mogelijke vestiging van proefstation in Zuidplaspolder. - 13-4-2001: brief van de minister van LNV aan gemeente Moerdijk, om belang van handhaven gemeentelijk voorkeursrecht op locatie Moerdijksehoek te benadrukken. - 18-6-2001: brief van de minister van LNV aan provincie Zeeland, met verzoek om het afwijzen van locatie Nieuwdorp als glastuinbouwlocatie te herzien. - Brief van de minister van LNV d.d. 31-08-2001 aan de Tweede Kamer. Belang van de herstructurering en ontwikkeling van de locaties wordt benadrukt. <p>– Welke inspanningen heeft LTO geleverd om Zuidplaspolder, Moerdijkse Hoek en locatie in Zeeland te ontwikkelen?</p> <p>Acties LTO:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Brief LNLA.00.0190/16.10/1 d.d. 5 juni 2000 aan Minister VROM: pleidooi voor behoud Zuidplaspolder als locatie i.p.v. Haarlemmermeer/Schiphol. - Reactie op Kamervragen van 31-08-2001 n.a.v. brief van de minister van 31-08-01 inzake herstructurering Glastuinbouw. De brief was gericht op behoud van de ontwikkelingen in Bommelerwaard, deze zouden volgens de Minister niet passen in het Herstructureringsbeleid. - Workshop “Glastuinbouw en ruimtelijke kwaliteit” gericht op Zuidplaspolder d.d. 1-12-2000 (Bron bijlage bij 9e vergadering Cie. Bukman op 31-10-2000): georganiseerd door Stichting Innovatie Glastuinbouw. - 18-12-2000: LTO en LNV overleggen met Essent en Shell over voorziening van Moerdijkse Hoek met CO2 en restwarmte. <p>Acties van de dhr. Bukman, als voorzitter van de commissie Bukman:</p> <ul style="list-style-type: none"> - 10-3-2000: gesprek Bukman met provincie Zuid-Holland over voortgang Zuidplaspolder. - 11-4-2000: Gesprek Bukman e.a. met provincie Zeeland. - 7-6-2000: Gesprek Bukman met B&W Moerdijk. - 14-8-2000: Gesprek Bukman met Gedeputeerde Van Geel (Noord – Brabant). - T.b.v. Nieuwdorp 8-9-2000: Gesprek Bukman met afvaardiging GS en B&W. - Gesprek Bukman met CdK Fransen d.d.13-9-2000. - 26-9-2000: brief van Bukman aan provincie Noord-Brabant met pleidooi voor ruimte voor 250 i.p.v. 150 hectare glas op Moerdijkse Hoek. - Ter ondersteuning van de ontwikkeling van de Zuidplaspolder, Moerdijksehoek en Nieuwdorp richtte Bukman zich met name op de planologische discussies (mer-procedures, streekplannen en bestemmingsplannen) en de opzet van PPS-constructies. <p>In februari 2001 nam de commissie Ruimtelijke Inrichting van GLAMI de werkzaamheden van de commissie Bukman over. Enkele van de uitgevoerde werkzaamheden door de commissie Ruimtelijke Inrichting:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Gemeenten en provincies adviseren over de
--	--

	<p>herstructurering en uitbreiding van glastuinbouwlocaties.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Advisering van het ministerie van LNV over de vormgeving van de Stidug-regeling. - Opstellen en uitvoeren van een monitoringsproject van de herstructurering van de glastuinbouw. - Opstellen van de publicatie "Handreiking vaststelling perspectief glastuinbouwgebieden". Deze vormt een soort handleiding voor gemeenten/provincies die de vestiging/uitbreiding van een glastuinbouwgebied overwegen. <p>Enkele voorbeelden van acties van de commissie RI, die op specifieke locaties gericht waren:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Gesprekken van de voorzitter (dhr. Heijkoop) met gedeputeerden van de provincie Zeeland over locaties Borsele en Terneuzen op 17 januari 2002 en 6 december 2002. - Gesprek van de voorzitter (dhr. Heijkoop) met de minister van LNV over locatie Borsele op 19 november 2002. - GlaMi heeft bureau Mentink twee opdrachten verstrekt voor de coördinatie van proces rond locatie Zuidplaspolder. - Gesprek van de voorzitter (dhr. Verburg) met Brabantse gedeputeerde over glastuinbouwbeleid in provincie. - Verder sprak de voorzitter van de cie RI sinds medio 2002 met vrijwel alle provincies waarin glastuinbouwprojectlocaties gelegen zijn, soms over concrete problemen, soms alleen ter informatie.
--	---

De bestuurlijke afspraak 2	<p>Voor de korte termijn is minimaal 400 ha netto projectvestigingsruimte nodig. Uit het overzicht van de in de bijlage (van het Afsprakenkader) aangegeven gebieden blijkt dat hiervoor direct voldoende ruimte beschikbaar is.</p> <ul style="list-style-type: none"> - LNV en LTO zullen zich daarom in dit kader op gelijke wijze inspannen om de ontwikkeling van glastuinbouw te bevorderen in de reeds gereedgemaakte projectlocaties elders. - Zeer binnenkort zal daartoe overleg gestart worden met de betreffende provincies teneinde een spoedige realisering tot stand te brengen.
Onderzoeksvraag voor EC	<ul style="list-style-type: none"> - Hoe hebben LNV en LTO zich ingespannen om de ontwikkeling van glastuinbouw te bevorderen in de reeds gereedgemaakte projectlocaties elders? - Is dat overleg door LNV en LTO met de provincies gestart? Op welke datum/data vond overleg plaats? <ul style="list-style-type: none"> - Met de reeds gereedgemaakte projectlocaties elders worden de volgende locaties bedoeld: Berlikum, Emmen, Grootslag, Californië/Siberië, Luttelgeest, Bergerden en IJsselmuiden. - Berlikum: brief van minister van LNV aan gemeente op 26-4-2000, met daarin de waarschuwing dat Stidug-subsidie alleen mogelijk zal zijn indien het project nog niet is aangevangen. - Ter ondersteuning van de ontwikkeling van de betreffende locaties richtte de procesbegeleider zich volgens het werkplan op overleg met de provincies, het volgen van de ontwikkelingen, grondverwerving en voor Siberië coördinatie van de diverse procedures. Hieronder staan enkele voorbeelden van acties van de procesbegeleider genoemd.

	<ul style="list-style-type: none"> - Berlikum: gesprek Bukman met Burgemeester Van Delft en gedeputeerde Jansen, d.d. 15-8-2000. - Siberië e.a. locaties: gesprek Bukman e.a. op 18-8-2000. - T.b.v. Grootslag: gesprek Bukman en initiatiefnemers (particulier) en projectleiding, d.d. 22-9-2000. - Siberië: gesprek Bukman met gedeputeerde Driessen en afvaardiging B&W Horst d.d. 15-9-2001.
--	---

De bestuurlijke afspraak 3	LNV en LTO spannen zich gezamenlijk in om via communicatie naar de telers en overheden het voorkeurspoor van de projectlocatie zoveel mogelijk te realiseren.
Onderzoeksvraag voor EC	<p>– Welke communicatie vond plaats naar telers en overheden?</p> <ul style="list-style-type: none"> - LNV en LTO hebben afgesproken dat LTO als trekker zal fungeren voor deze afspraak. LTO (projectleider Arthur Kalkhoven) formuleerde daarop het project “Communicatie Herstructurering Glastuinbouw”. Op 24 augustus 2000 keurde de stuurgroep Herstructurering Glastuinbouw (commissie Bukman) het projectplan goed. Het project richtte zich met name op ondersteuning van de tuinders in het beslissingsproces over een verplaatsing van het bedrijf. Het communicatieproject is vervolgens 1 jaar uitgevoerd, met subsidie van LNV. Daarna is de subsidie stopgezet, waarop het project is stilgezet. Er is een verslag gemaakt van de uitgevoerde activiteiten. Titel: Communicatie herstructurering glastuinbouw, Informatie over en begeleiding van verkassen naar één van de tien projectlocaties in Nederland d.d. 26-02-2001. Het verslag meldt o.a. de ontwikkeling van een internetsite, www.tuinbouwlocaties.nl (die inmiddels uit de lucht is gehaald), organisatie van groepsbijeenkomsten, ontwikkeling en toepassing van een rekenmodel voor verplaatsers, begeleiding van enkele verplaatsers, in kaart brengen knelpunten en succesfactoren en publicatie van artikelen.

De bestuurlijke afspraak 4	Onder leiding van de procesbegeleider zullen LTO en LNV op korte termijn een concreet plan van aanpak voorbereiden om actief in te spelen op de daadwerkelijke realisatie en stimulering van projectlocaties in het Afsprakenkader.
Onderzoeksvraag voor EC	<p>– Wanneer is dat plan van aanpak gemaakt, door wie, en wanneer was dat gereed?</p> <ul style="list-style-type: none"> - Het plan van aanpak is in de eerste helft van 2000 gemaakt. Auteur: Paul Raven, secretaris van de stuurgroep Herstructurering Glastuinbouw. De inhoud ervan is vastgelegd in een intern memo van de stuurgroep. Op 6 juli 2000 was dat werkplan gereed. Het werkplan beschrijft per locatie aan welke knelpunten de stuurgroep kan/moet werken. Verder noemt het werkplan de verschillende beleidsonderwerpen in de glastuinbouw waarover op dat moment discussie plaatsvond binnen de rijksoverheid. Het werkplan geeft aan bij welke van die discussies de stuurgroep een bijdrage kan/zal leveren. In juni 2002 actualiseerde GlaMi het plan van aanpak (zie bestuurlijke afspraak 6).

De bestuurlijke afpraak 5	Tenslotte zal in het kader van de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening worden nagegaan met welke aanvullende instrumenten het autonome vestigingsspoor kan worden gedempt en de realisering van projectlocaties kan worden versterkt.
Onderzoeksvraag voor EC	<ul style="list-style-type: none"> - Is nagegaan hoe het autonome vestigingsspoor kan worden gedempt? Is er resultaat geboekt? Zo ja, wat voor resultaten? <ul style="list-style-type: none"> - Ja, er is nagegaan hoe het autonome vestigingsspoor kan worden gedempt. Het resultaat daarvan vond o.a. zijn weerslag in de publicatie “Ruimte maken, ruimte delen”, Vijfde Nota over de Ruimtelijke Ordening 2000/2020, uit januari 2001. - In die publicatie werd Nederland verdeeld in gebieden met rode contouren (al het reeds bebouwde gebied), groene contouren en balansgebieden (deze vormen de zoekruimte bij uitbreiding van een rood contourgebied). Het autonome vestigingsspoor werd gedempt door te bepalen dat nieuwe verspreide bebouwing niet mogelijk is in het buitengebied (pag. 161). Het buitengebied bestaat uit gebieden met groene contouren en balansgebieden. Binnen groene gebieden geldt de ‘nee, tenzij’ afweging. Deze geldt in ieder geval voor uitbreiding of nieuwvestiging van agrarische bedrijven (pag. 165). In groene contourgebieden hoort enerzijds een verbod op uitbreiding en nieuwe vestiging van intensieve vormen van landbouw en anderzijds stimulering van verplaatsing en/of beëindiging van bestaande intensieve landbouw. In de balansgebieden zal aan verplaatsers nieuwe vestigingsmogelijkheden worden geboden (pag. 171). - Is nagegaan in het kader van de Vijfde Nota hoe de realisering van projectlocaties kan worden versterkt? Wat was het resultaat? <ul style="list-style-type: none"> - De publicatie “Ruimte maken, ruimte delen” bevat als resultaat (pag. 174) dat het rijk in de periode tot 2010 de vestiging wil stimuleren van glastuinbouw op de 10 locaties uit het Bestuurlijk afsprakenkader. Verder zou bij de ontwikkeling van die locaties nadrukkelijk de koppeling moeten worden gelegd met het saneren van verspreid glas in de betreffende regio. Tot 2010 ligt de prioriteit van het rijk bij de ontwikkeling van deze 10 projectlocaties. De ontwikkeling van andere nieuwe projectlocaties is in principe niet toegestaan. Verder zal solitaire vestiging worden tegengegaan. Ter sanering van verspreid glas wil het rijk de ‘ruimte voor ruimte’ benadering ook van toepassing laten zijn op verspreid liggende glasopstanden. Verder dienen de provincies maatregelen te nemen om uitbreiding van bestaand ondersteunend glas te beperken.

N.B.

Om mogelijk verwarring te voorkomen: de bovenstaande tekst beschrijft de inhoud van “Ruimte maken, ruimte delen” uit januari 2001. Het beschrijft niet het beleid zoals dat verwoord staat in de Nota Ruimte uit mei 2004. Voor de glastuinbouw handhaaft deze Nota Ruimte de 10 projectvestigingslocaties (waarbij Nieuwdorp/Reimerswaal vervangen wordt door Terneuzen). Verder beschrijft de Nota Ruimte dat: “Van provincies en gemeenten wordt verwacht dat zij de tien gebieden opnemen in hun ruimtelijke plannen. Mocht er een specifieke behoefte zijn aan ruimte voor de

glastuinbouw, die redelijkerwijs niet kan worden geacomodeerd in één van deze tien gebieden, dan kunnen provincies, bij voorkeur in onderling overleg, aanvullend ook andere gebieden voor dit doel aanwijzen. De ontwikkeling van dergelijke regionale glastuinbouwgebieden moet tevens worden gekoppeld aan een regionale herstructureringsopgave.”

De afspraak uit het Bestuurlijk afsprakenkader betrof de invulling van de 5^e Nota Ruimte. Die invulling is gedaan conform de afspraak.

<p>De bestuurlijke afspraak</p> <p>6</p>	<p>Op verzoek van de minister van LNV en met instemming van LTO zal een procesbegeleider (de heer drs. P. Bukman) het proces van de planologische realisatie en de voorbereiding van de inrichting van nieuwe projectvestigingslocaties voor de korte en lange termijn faciliteren. Deze bevordert een soepele bestuurlijke voortgang van het proces gericht op een effectief vestigingsbeleid in projectlocaties en fungeert namens LNV tevens als bestuurlijk aanspreekpunt. De procesbegeleider geeft leiding aan een stuurgroep, waarin ook de LTO participeert.</p>
<p>Onderzoeksvraag voor EC</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Is er inderdaad een procesbegeleider aangesteld? <ul style="list-style-type: none"> - Ja, de heer drs. P. Bukman, ondersteund door de heer ir. P.W.J. Raven van LNV als projectsecretaris. Formele aanstelling van de heer Bukman vond plaats op 6 januari 2000. - De werkzaamheden van de commissie Bukman zijn formeel niet beëindigd. De tweede tussenrapportage van de cie. Herstructurering Glastuinbouw uit februari 2001 (met de titel “Glasheldere alternatieven”) is evenwel als een soort afsluiting te beschouwen. Sindsdien zijn de werkzaamheden overgenomen door de cie. Ruimtelijke Inrichting van GlaMi. In februari 2001 werd dhr. Bukman benoemd tot voorzitter van de stuurgroep GlaMi. Tot op heden (juni 2004) is hij daarvan voorzitter. - Zie Concept Tussenrapportage Commissie Bukman inzake Herstructurering Glastuinbouw, mei 2000 - Wat heeft deze gedaan om een soepele bestuurlijke voortgang te bevorderen? <ul style="list-style-type: none"> - De procesbegeleider kreeg tot taak de voorbereiding en realisatie van de 10 locaties te faciliteren. Hij is voorzitter geworden van de stuurgroep Herstructurering Glastuinbouw. In deze hoedanigheid heeft hij tal van gesprekken gevoerd/acties ondernomen op bestuurlijk niveau ter stimulering van de ontwikkeling van de 10 locaties. - Fungeert hij namens LNV als bestuurlijk aanspreekpunt? Welke acties ondernam hij daartoe? <ul style="list-style-type: none"> - Ja, de antwoorden bij bestuurlijke afspraken 1 en 2 bevatten een aantal voorbeelden van ondernomen acties. - Geeft de procesbegeleider leiding aan een stuurgroep? <ul style="list-style-type: none"> - Ja, hij functioneerde als voorzitter van de stuurgroep Herstructurering Glastuinbouw. - Participeert LTO daarin? <ul style="list-style-type: none"> - Ja. <p>In februari 2001 nam de commissie Ruimtelijke Inrichting van GlaMi de werkzaamheden over van de commissie Bukman. Zie voor de activiteiten van deze commissie afspraak 1.</p>

De bestuurlijke afspraak 7	LNV zet de ICES-middelen voor de glastuinbouw in voor de totstandkoming van projectvestigingen voor de korte en middellange termijn. LNV brengt daarvoor op korte termijn (ca. 3 maanden) een nieuwe regeling Stimulering duurzame glastuinbouwgebieden (Stidug) uit. Basis hiervoor is het advies dat de Cie Ruimtelijke Inrichting van GlaMi heeft gegeven.
Onderzoeksvraag voor EC	<ul style="list-style-type: none"> - Heeft LNV een nieuwe Stidug regeling uitgebracht? <ul style="list-style-type: none"> - Ja, op 11 juli 2000 (Staatscourant). - Gebeurde dat binnen 3 maanden (dus uiterlijk in april 2000)? <ul style="list-style-type: none"> - Nee. - Heeft LNV de ICES-middelen voor de glastuinbouw daartoe ingezet? Zo ja, welke bedragen waren daarmee per begrotingsjaar gemoeid? <ul style="list-style-type: none"> - LNV heeft in twee tenders in totaal 51 miljoen euro subsidie toegekend. Subsidieontvangers dienen in principe binnen 4 jaar na de datum van de beschikking het project uit te voeren (met een uitloopmogelijkheid van 1 jaar). - Is het advies van de betreffende cie daarvoor als basis gebruikt? <ul style="list-style-type: none"> - Ja, op 28-9-1999 was door de cie Ruimtelijke Inrichting van GlaMi al het advies aan de minister van LNV gezonden. Dat advies droeg als titel "Advies stimuleringsregeling inrichting duurzame glastuinbouwgebieden". Dat advies is vervolgens als basis gebruikt voor de Stidug-regeling. In het jaar 2002 is de Stidug-regeling enigszins aangepast (vóór de tweede openstelling). Dat gebeurde op basis van een advies van de Cie Ruimtelijke Inrichting en een voortgangsrapportage van het Expertisecentrum LNV.

De bestuurlijke afspraak 8	De in voorbereiding zijnde nieuwe regeling Stidug zal aan de hand van de hierin te stellen criteria beschikbaar zijn voor de hiervoor in aanmerking komende locaties. Het is daarbij de bedoeling dat de Stidug vooral beschikbaar is voor de nieuwe grootschalige projectvestigingslocaties.
Onderzoeksvraag voor EC	<ul style="list-style-type: none"> - Voor welke locaties zijn de Stidug-gelden beschikbaar gekomen? <ul style="list-style-type: none"> - De Stidug-gelden waren in de eerste twee tenders alleen beschikbaar voor de 10 locaties uit het Bestuurlijk afsprakenkader. Via twee tenders kregen 6 van die locaties Stidug-gelden toegekend: <ul style="list-style-type: none"> ▪ IJsselmuiden ▪ Grootslag ▪ Rundedal ▪ Bergerden ▪ Californië ▪ Luttelgeest II - Waren dat locaties die vielen onder de term "hiervoor in aanmerking komende locaties"? <ul style="list-style-type: none"> - Ja, zijnde gemeenten of samenwerkingsverbanden van gemeenten, waar zich een projectlocatie bevindt, die genoemd wordt in het "Bestuurlijk afsprakenkader herstructurering glastuinbouw".

	<ul style="list-style-type: none"> – Welk deel van de Stidug middelen kwam beschikbaar voor de nieuwe grootschalige projectvestigingslocaties? <ul style="list-style-type: none"> - Alle middelen. – Kwamen die middelen “vooral beschikbaar” aan de nieuwe grootschalige projectvestigingslocaties? <ul style="list-style-type: none"> - Ja, voor 100%.
--	--

De bestuurlijke afspraak 9	LNV en LTO maken, op basis van de in dit afsprakenkader voorgenomen aanpak van nieuwe projectvestigingslocaties, afspraken over de wijze van besteding van de in het CO2-reductieplan voor de tuinbouw beschikbare CO2-gelden. LNV zal hiertoe tevens overleg voeren met VROM en EZ.
Onderzoeksvraag voor EC	<ul style="list-style-type: none"> – Hebben LNV en VROM afspraken gemaakt over de wijze van besteding van de CO2 gelden? Waarin zijn die afspraken vastgelegd? <ul style="list-style-type: none"> - Er zijn nog geen afspraken gemaakt tussen LNV, VROM en EZ over de besteding van de CO2-reductie middelen. In totaal is er 40,84 miljoen euro beschikbaar voor de glastuinbouw. Daarvan is nog niets besteed. LNV heeft een voorstel gemaakt voor de besteding van deze gelden binnen het CO2-reductieplan. Dit voorstel bestaat uit 4 onderdelen: <ol style="list-style-type: none"> 1) een zgn. regeling CO2-reductie glastuinbouw (energiebesparing), 2) aanpassing van de IRG-regeling (Infrastructuur Regeling Glastuinbouw) en uitbreiding van de beschikbare middelen, 3) geld voor het geschikt maken van een pijpleiding om de Glas-As van restwarmte te voorzien, 4) transitie naar duurzame glastuinbouw. Alleen over het eerste onderdeel bestaat nu overeenstemming tussen de ministeries. Discussie zal nog plaatsvinden over de overige onderdelen. – Heeft LNV overleg gevoerd met VROM en EZ daarover? Wanneer? Waar is dit resultaat vastgelegd? <ul style="list-style-type: none"> - Ja, overleg vindt enkele malen per jaar plaats in het zgn. “4 directeurenoverleg”. Het resultaat daarvan wordt in notulen vastgelegd. Over de besteding van de middelen is nog geen overeenstemming bereikt (zie bovenstaande vraag).

3.2 Regeling structuurverbetering glastuinbouw

De bestuurlijke afspraak 10	LTO en LNV constateren dat er behoefte is de effectiviteit van de Regeling Structuurverbetering Glastuinbouw (RSG) nader te onderzoeken op aantrekkelijkheid voor andere vormen van ondernemerschap. LTO heeft een voorstel geformuleerd waarbij de vorming van clusters van herstructurende bedrijven centraal staat, mede in het licht van de daarbij behorende fiscale aspecten. Over het voorstel zal LNV overleg voeren met Financiën.
Onderzoeksvraag voor EC	<ul style="list-style-type: none"> – Is de RSG onderzocht op aantrekkelijkheid voor andere vormen van ondernemerschap? Wanneer? Hoe? Waar is het resultaat vastgelegd? <ul style="list-style-type: none"> - Dat onderzoek heeft plaatsgevonden, maar het

	<p>resultaat ervan is niet schriftelijk vastgelegd. Het resultaat vond zijn weerslag in de nieuwe RSG regeling per 2002. Daarin is nu ook een onderdeel voor clusters van bedrijven opgenomen.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Voorstellen voor alternatieve vormen van ondernemerschap zijn door LTO i.s.m. Grontmij beschreven in de rapportage: "Organisatie van ondernemersschap" (14 december 1999). Dit stuk heeft een aanzet gegeven tot de ideeën voor clusters zoals opgenomen in de RSG regeling van 2002. <p>– Heeft LNV overleg gevoerd met (het ministerie van) Financiën over het voorstel van LTO? Wanneer? Zijn er verslagen gemaakt van dat overleg? Zo ja, waar vastgelegd? Wat was het resultaat?</p> <ul style="list-style-type: none"> - Nee, overleg heeft niet plaatsgevonden.
--	--

De bestuurlijke afspraak 11	Het onderdeel afbraak van de RSG zal worden voortgezet, waarvan de stimulans zich zowel richt op verbetering van oude gebieden, als op hervestiging in nieuwe gebieden, waardoor mede bijgedragen wordt aan de realisering van de nieuwe projectvestigingslocaties. Naar verwachting is hiervoor 4 miljoen gulden per jaar nodig.
Onderzoeksvraag voor EC	<ul style="list-style-type: none"> – Is het onderdeel afbraak van de RSG voortgezet? <ul style="list-style-type: none"> - Ja. – Hoeveel was daarvoor per jaar beschikbaar, hoeveel is daarvoor de komende jaren tot 2010 beschikbaar? Hoeveel is er per jaar gebruikt? <ul style="list-style-type: none"> - Van 2000 – 2002 is het onderdeel "afbraak" binnen de RSG jaarlijks opengesteld. Daarvoor was jaarlijks 2,3 miljoen euro begroot. In 2000 is voor 1,4 miljoen euro 36 ha afgebroken, in 2001 voor 1,6 miljoen euro 40 ha. In 2003 was er geen openstelling voor de afbraak.

3.3 Stallingsbedrijf

De bestuurlijke afspraak 12	LTO heeft het initiatief genomen om de mogelijkheid van de oprichting van een Stallingsbedrijf, samen met LNV en andere betrokkenen, te onderzoeken. De gewenste relatievorm tussen LNV en het Stallingsbedrijf zal nader worden vormgegeven. Belangrijke randvoorwaarde voor LNV is dat dient te worden voldaan aan de EU-bepalingen en de algemene financiële regels van het Rijk. De financiële betrokkenheid van LNV zal maximaal 10 mln (gulden) zijn.
Onderzoeksvraag voor EC	<ul style="list-style-type: none"> – Is de gewenste relatievorm tussen LNV en het Stallingsbedrijf nader vormgegeven? Zo ja, wanneer en in welk document vastgelegd? <ul style="list-style-type: none"> - De oprichting van het Stallingsbedrijf is vastgelegd in de "Statuten Stallingsbedrijf Glastuinbouw Nederland C.V. ", 31 juli 2001 te 's – Gravenhage. Daarin zijn de afspraken tussen de partijen vastgelegd. - In het Stallingsbedrijf Glastuinbouw Nederland participeren 4 partijen. Dit zijn: het Ontwikkelings- en Participatiebedrijf Publieke sector BV (een 100% dochter van de Bank Nederlandse Gemeenten), het ministerie van LNV, het Productschap Tuinbouw en LTO Nederland.

	<ul style="list-style-type: none"> – Wat was de financiële betrokkenheid van LNV? Zijn daarvoor in de komende jaren middelen gereserveerd? <ul style="list-style-type: none"> - Blijkens de Vaststelling van de Begroting van LNV voor het vergaderjaar 2000 (Tweede Kamer, vergaderjaar 1999-2000, 26 800 XIV, nr. 122) is er 10 miljoen (gulden) risicodragend kapitaal van het Rijk toegezegd voor participatie in het Stallingsbedrijf. <p>Het Stallingsbedrijf ondersteunt de herstructurering van de glastuinbouw door advisering en door aankoop, stalling (maximaal 10 – 15 jaar in eigendom houden) en verkoop van grond op glastuinbouwlocaties.</p> <p>Overigens onderzoekt de Europese Commissie momenteel (voorjaar 2004) of de steun van de overheid aan het Stallingsbedrijf gebeurt conform de EU-bepalingen.</p>
--	---

3.4 Glastuinbouw en Milieu

De bestuurlijke afspraak 13	De resultaten van de tussentijdse evaluatie van het Convenant Glastuinbouw en Milieu, die in april 2000 beschikbaar is, worden door de Stuurgroep Glami voorzien van een advies aan de convenantspartijen. Op basis hiervan zal LNV samen met de andere rijkspartners in het convenant bezien of en zo ja welke gevolgen dit heeft voor het huidige convenant. LNV en LTO zullen bij de voorbereiding en uitvoering van de in dit afsprakenkader genoemde activiteiten, waar dit wenselijk en nuttig is, samenwerking zoeken met de Stuurgroep Glastuinbouw en Milieu.
Onderzoeksvraag voor EC	<ul style="list-style-type: none"> – Wanneer kwam de evaluatie van het Convenant Glastuinbouw en Milieu beschikbaar? <ul style="list-style-type: none"> - In april 2000. – Heeft de stuurgroep Glami daarover een advies opgesteld aan de convenantspartijen? Wanneer? <ul style="list-style-type: none"> - Ja, dat advies kreeg de titel “De omslag naar slagvaardigheid”. Het rapport en het advies zijn door de stuurgroep op 19 mei 2000 aan de minister van LNV aangeboden. – Heeft LNV samen met andere rijkspartners bezien wat de gevolgen zijn van de evaluatie en het Glami advies voor het huidige convenant? Leidde dat tot veranderingen in het huidige convenant? Wanneer is dat afgesproken en waar is dat vastgelegd? <ul style="list-style-type: none"> - Ja, de gevolgen van de evaluatie heeft LNV samen met andere rijkspartners en andere partijen bezien. Dat leidde tot veranderingen in het convenant. Deze veranderingen zijn vastgelegd in een zgn. Aanvullend Convenant. Dit vormt een supplement van het Convenant uit 1997. Het bevat zowel aanvullingen als wijzigingen. In 2002 plaatsten de deelnemende partijen hun handtekening onder het Aanvullende Convenant. – Hebben LNV en LTO samengewerkt met de stuurgroep Glastuinbouw en Milieu? Hoe? <ul style="list-style-type: none"> - Ja, LNV en LTO zijn beide in de stuurgroep vertegenwoordigd. LNV en LTO nemen daarnaast ook deel aan de commissies die door de stuurgroep gevormd zijn. Ze zijn beide dus nauw betrokken bij de werkzaamheden van de stuurgroep en de commissies.

4 Gebruikte bronnen

Literatuur

Aanvullend covenant Glastuinbouw en Milieu, rapport. Stuurgroep Glastuinbouw en Milieu. Utrecht, februari 2002. <http://www.glami.nl/Aanvullend%20Covenant.pdf>

Glasheldere Alternatieven, Tweede Tussenrapportage Commissie herstructurering glastuinbouw, rapport. Februari 2001.

Handreiking vaststelling perspectief glastuinbouwgebieden, rapport. Commissie Ruimtelijke Inrichting van projectbureau Glastuinbouw en Milieu. Utrecht, 17 november 2003.

Organisatie van ondernemerschap, rapport. LTO Nederland en Grontmij. 14 december 1999.

Ruimte maken, ruimte delen, Vijfde Nota over de Ruimtelijke Ordening 2000/2020. Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu, Rijksplanologische Dienst. Den Haag, januari 2001.

Tussenrapportage Commissie Bukman inzake Herstructurering Glastuinbouw, rapport. 16 mei 2000.

Internet

- Nota Ruimte <http://www2.vrom.nl/notaruimte/>
- Financiële betrokkenheid LNV bij Stallingsbedrijf <http://www.overheid.nl/op/index.html>, eerste en tweede kamer stukken, publicatiejaar 1999, publicatienummer 26 800 XIV, volgnummer kamerstuk 122
- <http://www.agriholland.nl/dossiers/herstructureringglastuinbouw/home.html>
- <http://www.lto.nl/default.htm?pagina=http://www.lto.nl/sectoren/glastuinbouw/hooftthemas/herstructurering.htm>
- Informatie over het Stallingsbedrijf Glastuinbouw Nederland: www.goedgestructureerd.nl
- Twee sites met informatie over de herstructurering van de glastuinbouw en de uitvoering van het Bestuurlijk afsprakenkader herstructurering glastuinbouw:

Overige bronnen

De belangrijkste informaten voor (mondelijke) informatie waren:
Niels Lameijer, LTO Nederland
André Nieuwenhuijse, directie Landbouw van ministerie van LNV
Mark Leunissen, projectbureau Glastuinbouw en Milieu.

Belangrijke bronnen vormden verder:

- archiefmappen van het ministerie van LNV met daarin uiteenlopende notities, gespreksverslagen, afspraakbevestigingen etc.;
- vergaderstukken van de commissie Ruimtelijke Inrichting van GlaMi.

Bijlage 1. Historisch kader van het Bestuurlijk afsprakenkader

Aan de totstandkoming van het Bestuurlijk afsprakenkader herstructurering glastuinbouw ging een aantal gebeurtenissen vooraf. Deze paragraaf beschrijft kort die gebeurtenissen.

In 1999 kwamen op de glastuinbouwsector een aantal bedreigingen af:

- De vermindering van het areaal glastuinbouw door herstructurering en functieveranderingen (wegenaanleg, huizenbouw, etc.).
- De vermindering van het areaal zou vervolgens leiden tot behoefte aan ruimte voor hervestiging van glastuinbouwbedrijven. Volgens projecties van het Expertisecentrum LNV zou dat leiden tot een behoefte van ruim 2.000 hectare nieuwe kavels in de periode tot het jaar 2010.
- Binnen Zuid-Holland leek nauwelijks ruimte te bestaan voor die hervestiging.
- Daarnaast verliep de ontwikkeling van nieuwe tuinbouwlocaties moeizaam.

In antwoord hierop ondertekenden op 6 januari 2000 de minister van LNV en LTO-Nederland het Bestuurlijk afsprakenkader herstructurering glastuinbouw.

Het Bestuurlijk afsprakenkader bevatte afspraken over vier onderdelen van het beleid die deels een bevestiging waren van reeds eerder genomen besluiten. Per onderdeel volgt hieronder een korte toelichting:

- De 10 projectvestigingslocaties. In het bestuurlijk afsprakenkader spraken de minister van LNV en LTO samen af om zich op bestuurlijk niveau maximaal in te spannen om de ontwikkeling van die 10 locaties te bevorderen.
- Regeling Structuurverbetering Glastuinbouw (RSG). Voorjaar 1999 besloot de overheid om het jaarlijkse budget voor afbraak van glasopstanden (binnen de RSG) te verhogen tot 4 miljoen gulden, wat in het afsprakenkader wordt bevestigd.
- Stallingsbedrijf; eind 1998 ontwikkelde LTO het plan voor de oprichting van het Stallingsbedrijf. In het Bestuurlijk afsprakenkader werd door LNV financiële steun daarvoor toegezegd.
- Glastuinbouw en Milieu; de afspraken over dit onderwerp betreffen alleen procedure afspraken en geen inhoudelijke afspraken.